

ALEXA KÁROLY

Ki és hol és mikor

„Életem utolsó tíz esztendejét a tenger mellett szerettem volna eltölteni. Most pedig itt vagyok.” (Hamvas Béla: Levelek a magyar Hyperionból, 1936)

*...milyen szó állhat – milyen szót állíthatunk – a fel sem tett „hol” kérdésre válaszul és – hangütesként... – önmeghatározásunk első mondatában, ha se a „tér”, se a „hely” nem jöhet szóba? Mégpedig azért nem, mert éppen az egymástól való (ontológiai?) különbség által meghatározott „térnek” meg „helynek” alkalmi és személyes egybeesése egy belső dialógus tárgya. Fogalmazhatunk ilyen nyomasztóan. Tudjuk, olvassuk, minden pillanatban tapasztaljuk, hogy a „tér”-nek nincs ideje, a „hely” meg csak az időtől válik valódivá, hogy az előbbi elvont, univerzális, az utóbbi tapasztalható és egyéni, természeti és nevesíthető, azaz meghódítható, uralható, miközben ki vagyunk szolgáltatva neki. Találjuk ki és meg most helyettük – körültekintő ideiglenességgel – a „pont” szót. Ez azért is megfelel meghatározhatatlan szándékunknak, mert egyfelől konkrét, másrészt dimenziótlanul létezik. Van is, meg nincs is. Megjelölhető, de meghatározhatatlan. Tehát az első mondat legyen ez: *Vannak olyan pontok az emberi létezésben, ahol a tér és a hely egybeesik, egymástól elválaszthatatlan, azaz elgondolható, tehát átélhető egy olyan dimenziótlan léthelyzet, ahol (amelyben?) a tér megsemmisíti a helyet, a hely meg a teret. Akkor hát hol is vagyunk? Imaginárius lokalitás – vonogatja vállát a (domesztikált) nyegleség. Beszéljünk mellé, képzeljünk el egy olyan hármas rétegzettségű közeget, amiben egy hajdani megélt pillanatot felkeres egy könyvnek támasztott fénykép és pár mondatnyi emlékeztető két szövegből, amik *A meloszi sejház* és *Az Aphhaia-templom* címet kapták a világból kizárt és ennél fogva a létezésben otthonra lelő írójától. Ezekben a Hamvas Béla-iratokban pontosan megfogalmazódik a „hely” és a „tér” különbsége, azaz annak a kétfajta konkrétumnak egymást feltételező lényege, amit most – képzelt, noha megtörtént, azaz amit – valóságként életünk egyetlen pontjaként kell tudomásul vennünk. Ezért is lapoztuk föl ezeket a szövegeket, amíg az emlékképeket és egy konkrét ábrázolatot mint látványt próbáltuk magunkévá tenni, de megakadtunk az egyik cím teret meghatározó jelzőjénél: „meloszi”. A fénykép, ami vagy harminc év után a könyvespolcra most ide, hova? elem került, hogy megpróbáljon kényelmesen a számítógép széléhez támaszkodni, és a két derékszöget záró ablak keresztvező fényében önmaga legjavát adni, ez a kép egy szobor kétdimenziós másolata; láttam az eredetijét is a maga – szintén már mesterkelt – térbeliségében, egy múzeumban áll, jóllehet egy sírban élte élete javát. Ott volt élő, és most újra az, élni kezd, mert pár ezer kilométerrel odébb, északabbra és két és félezer évvel utóbb – „szóba kerül”.**

És az, aki emlékezik, néz, olvas és ír most, az úgy képzelem el magát, ahogy megáll egy sziget peremén húzóódó ösvényen, dél van, fojtóan száraz ragyogás, a víz mélyén apró

Egy esszé-regény záró fejezete. Korai változata: Napút, 2019/7.

halak cikáznak a sziklák között, a kövekre tapadt vízinövények, és lám-lám, gerenda-roncsok, gépkocsiabroncsok, megmerevedett vaspolipok (a minap még itt háború dúlt) zugaiban a halakkal ellentétesen mozog a tenger, egy láthatatlan kéz fésüli a mélység zöldes sörényét, az ösvény másik oldalán kerítés húzódik, azokból a kövekből, amiket egy valamikori itt szántogató férfi dobott félre, időlegesen az eke elől és mellől. Az ösvényen most egy fekete kígyó hullámszik keresztül, nem siet, üzenetet nem hoz, nem visz, ő maga az üzenet. Csak nincs feladó. Vagy talán csak nem mutatkozik? Lehet, hogy egy százéves angol versből csuszamlott ide, amit a hajdani bámmészködő egy másik szigeten látott, ennek a tengernek egy másik szigetén, köztük egy csizma alakú földnyelv, s próbálta megszólaltatni a forrását, amikor minden megtörténik, on a hot, hot day, de már nem keresi a horrid black hole-t, ahova visszacsusszanhat ez a küldött, into the burning bowels of this earth, mert az egész világ az, mindenütt, ahol nincs nap és tenger, de ez is az, csak másként és véglegesen, ahonnan nem szabadulhatsz. A Hamvas Bélának nevezett magyar megszólítja és idézi ezt az angolt, a testiség botránnyos prófétáját (D. H. Lawrence), más okból, de akkor is szembetűnő az egybeesés, Az esquilinusi Vénusz című traktátusában: „ha az ember nem kap elég fényt, büntudatos lesz.” Ha meg ellenkezőleg – kap? Akkor? Bűnözni fog és vallani? Emlékszünk a magyar íróra Alisca mellett a napsütötte dombtetőn – ahogy figyelni egy rafináltan csapdába ejtett gyík haldoklását? Vagy a szikla mögött a tengerparti fővényre, ahol egy hűvös forrásnak kellene csobognia? Vagy talán csobog is. S ahol egy arab teteme fekszik, revolverem négy lövése után éppen olyan mozdulatlanul, mint annak előtte, a szememben még mindig ott a káprázat robbanása, ahogy a késére rácsapott az engesztelhetetlen napfény, itt már és még csak az időtlen tér létezik, semmiféle mozdulatnak nincs realitása, egyben a pont és az örökkévalóság. A fény és a bűn. mintha ez az egész helyzet ránk csukódott volna.” Hát az áldozat? A halott lenne az, vagy aki megölte, de az is lehet, hogy az a három hang egyben a gyilkos is és áldozat is, amit az arab magafeledten ismételtetett még az előbb a maga „kezdetleges nádfurulyáján”. Mert ha a halott és gyilkosa néma is, nincs csönd. A furulyászó a jelen túlvilági kánonjának csak az egyik ága, a másik „az elfojtva ziháló tajtékos tenger”. És újra: „az idő egy helyben állt”, de engedjünk meg egy metaforát magunknak: „horgonyt vetett a fémesen csillogó óceánon...” Akkor hát mit kezdjünk Lawrence kígyójával, aki király az alvilágban, aki előbújik, mintha inni akarna, de csak megmutatkozni akar. Értésíteni a létéről, és arról a helyről, amiről nem tudjuk, hogy nem térnek kell-e mondanunk. És ha elég fényt kapsz? Akkor bizony vallanod kell.

A sziget üres, az utolsó száraz föld a távoli szárazföld előtt, a háború elűzte a katonákat innen, a háztulajdonosokat is, amiként a civilizációs rend a régi kalózokat, egy öregember árul vörösbort meg zöldségeket, és reggel neked kell alkudoznod az erre tévedő halászokkal. És várod a hajót. Bár elutazni nem szándékozol. Mintha egy görög eposznak lennél a száműzöttje. Aki tudja, hogy amiként a tér és a hely egybeeshet az istenek kegyelméből, úgy egyetlen pontban sűrűsödhet a tenger, a sziget és a tengerpart. Itt van a határ a biztos és bizonytalan között, a látvány és a lényeg, a valóság és a realitás között, itt a határ, ami elválasztja és összeköti a mámort meg az aszkézist, a hangok és álmok világát. De ehhez az is kell, hogy egyedül legyél, hogy magányodat egyedüllétre nemesítsd. „A tengerparti séta filozófiája a világ legnehezebb tudása, úgy, hogy a legkönnyebb: nem csinálni semmit,

hogy ezalatt csinálódjék minden, ami lényeges.” És ha most leírjuk a Mélosz szó mellé az Aigina sziget nevét is, bevallhatjuk, hogy fekete kígyónkkal Dalmáciában találkoztunk, a legtávolabbi-legközelebbi szigeten, ha az itáliai parthoz viszonyítunk, az ő versbeli társa Sziciliában ivott a költő forrásából, annak a lénynek a vészjósló földarany színét a miénk békés és ártatlan feketeségre – ó, a színek paradoxona! – cserélte. Dalmácia..., ahol – ha van értelme a történelem sekélyesen változékony vizeire tévedni a jelen és a mitológia állandóságából – minden „itáliai” és „dalmata”, és mániásan ide kérdezkedünk századok óta mi is, akik „magyarok” vagyunk. De többnyire csak a királyainkat fogadták be, meg a bukott Salamonjainkat, meg a szárazföld vad hegyei és népei közül magukat ide száműző honosainkat. Hamvas Béla meg áll (vagy megáll?) egy dalmát olajfa alatt és Kierkegaardnak képzeletben magát Sziciliában. Ha ez véletlennek is látszik, mégis természetes, talán szükségszerű. „Az utazás első élménye a lehetőségek rejtélyes kitágulása nemcsak arra, amerre valaki utazik, hanem minden irányba, és a hirtelen sokszorosára nőtt világban különös lélekjelenlétre van szükség, hogy emberi biztonságát el ne veszítse.” Hogyné veszítené el! Itt szembesül hely és tér dialógusával, itt szűkül az élet egyetlen pontba. De a lét a végtelenségbe tágul – ha figyelsz magadra és a tengerre. És a kígyókra. Hamvas-Kierkegaard is neszt hall a kövek között. Hamvas Béla nem jutott túl Dalmácián, de Méloszt és Aiginát az ő szemével látjuk, ha esetleg ki is kötünk egyikén is, másikán is.

Ahogy a görög Tempe-völgyet a kabócaciripelésben úgy látjuk, ahogy Jókai leírja a Balaton-felvidéket. Noha jól tudjuk, amikor felszerkenünk az éjszakában a márványteraszra dobott köpenyünkön, hogy fölöttünk az Olimposz csúcsa villámlik és a dörgés magáé Zeuszé, nem a balatoni nimfákra vigyázó bakonyi viharfelhőké. Ez csak hasonlat. De az minden nimfának otthont adó realitás, ahogy az öreg magyar író fogalmaz, és nem tudjuk, ő is hasonlatnak szánja, vagy megérez valami mély táji egybeesést, mondván, ez az a hely és tér, „ahol a magasabb szellemek dalolni tanítják a költőt; a nem költőt pedig érezni azt, amit a költő énekelt.” Ez a „magyar” Tempe-vidék valóban végső szárazföldi pontja volna a Mediterráneum keleti medencéjének? Vagy ez csak szerény magyar, dunántúli ráfogás? Hogy Velence és Ciprus, Kréta és Isztambul koordinátái fölötti földrajzi térségben, Silba és Hánia, Rodosz és Delphoi, Naphlion és Ragusa, Szantorini és Mükéne mellett helyet kér a Vár-völgy és Ederics, Rezi és Sümeg, Salföld és Lesencetomaj, meg az egész Kemenesalja, „ormán” a Kissomlyóval? Ne legyintsünk, amikor lelki szemünk előtt felbukkan ebben a mandulavirágzásos, szelíd gesztenyés, leánderfényű és fügeméz illatú, még az aszfodélosznak is élőhelyet kínáló, ligetes térségben a (magyarul...) szekerezettő Berzsényi és Kisfaludy Sándor, délről északra és északról délre kocogva dolguk után, mert tudnunk illenék, hogy az előbbi Horatius „helyein” ugyanilyen otthonosnak érzi magát, bár a Soractét nem téveszti össze a Sággal, az utóbbi meg Provence-ban értesült műzsájától, hogy milyen is a magyar Tempe völgye. Kisfaludy a Badaacsony felől siemegi udvarházába vagy a jánosházi vásárba menendő, szedegeti az országút köveit, majdani síremlékéhez, mit sem sejtve, hogy milyen százados bőésés bénítja majd meg a halottas menetét, amíg a püspök ki nem rendeli a koporsó elé a bivalyokat, hogy széles fekete szügyükkel tolják félre a havat. Jön a hó északról évről évre, fagyba öltözik a világ, bizony itt is, a „magyar Toscánában”, hol is vagyunk, Északon vagy Délen, vagy a „határon”, ami nem más, mint

sorjázó pontok vonala, nem más, mint a pillanat, az íróasztal fiókjában a sok évtizedes napló, a fekete tintát már vörössel árnyalta az idő. „Ki nem mondhatom, mely nagy gyönyörűséget találok benne a tenger mellett lakni, emelkedni érzem lelkemet ezen nagy tárgy látásában...” – és mintha majdani önmagának is írná... – „...Képzeld magadnak a virító olajfákat, fekete gyümölcsökkel terhes fügefákat, melyeket a szőlő sűrűje környékez, a sárga gyümölcsöket fitogtató citromfákat, arany almájukkal...”, a szőlőkertekben „néha szép nimfákra is akadunk, akik általában véve nem ellenségeik a magyar legénynek...” „A szép olajos Provanca...” De azért mintha évről évre, nyárutón-őszelön, ahogy mind ferdebben, még vakítva ugyan, de már kevésbé melegítve, süt a nap, kint a Baglyas hegyi szőlőben..., Petrarca szonettjeit zümmögve emelgetjük rézfejú fokosunkkal a parasztlányok szoknyáját... De hát lehet-e nem kimerevitenünk ezt a képet is? Berzsenyi nógatja a lovait valami balatoni kiöntést kerülgetve, igen, ez már Fenékpuzsta, ez is Festetics grófé, a minap is eléje jött a kastély kapujáig, itt meg az út hol köves, hol földes, a légiók taposták ilyenre, Isztria vagy akár Szicília felől a germán észak felé, agmen, sügja a szótár, „a katonák menet közben”, vállát fölhúzza, régi már ez a dóka, térdén rossz pokróc, ver szembe az északi szél, „hervad már ligetünk?”, itt mindig Északról fúj, merő lehetetlenség szikrát csiholni a pipába, otthon, Niklán már csupasz a borág, a must forr a pincemélyben, mutatóba visz belőle a mogorva hetyei öregnek, a gabnás zsákok meg a friss füstölésű oldalszalonnák vidítására, kalapját a szemébe nyomja, alóla lesi a kóborló gyanús mihasznaikat, erre itt mi más is nézzen maga előtt, a sarat, a lovak csapzott farát, a varjakat hintáztató jegenyét, mit kotornak a pocstétában ezek a koszos kölkök, piócát, csikot, ver be az őszi pernet a kalap alá, itt a szántói nagy kanyar és kaptató, itt a szőlőhegybe’ vannak a legnagyobb zsványok, mit ezeknek ostor vagy fokos, és a bestye kurváik, mondják, a valagokon lekopik a bőr a nagy igyekezettől, de már nincs messzi a Bazsi előtti domb, igen, onnan már látszik a Ság.. Látszana, ha sütné a nap. És mégis mintha melegezne a szív meg a képzelet. Az alkonyi hold settenkedik a látóhatár peremén, maga sem tudja, hogy teljen-e, fogyjon-e. De – a lovak trappolásából kaptak kedvet? –, hol egy („tüzes”) pirrichius pattan elő, hol mintha egy igazi („szapora”) tribrachis, mind hallhatóbban. Jöjjön már egy igazi őszidejű („andalgó”) molossus, és van-e szebb egybehangzás, mint a („lejtiszökő”) choriambusé?; ó, Jupiterre, hiszen a magyar majd’ úgy arányosítja a vocalisokat meg a consonansokat mint a latin meg a görög, tudta ezt már persze kamaszodván is, a hetyei határban a lovakat léptetve-ugratva... És hol, talán most és itt, az a pillanat, amikor a táj is varázslatba menekül? Amikor „... a nap leereszkedik / Thétisz bíbor keblébe...” és „Lesbos kiesült berkeit álmodom?”, most, midőn „Itt, e romános Tempe vidámjain / öntöm ki szívem gerjedelmét?...”, „hol a myrtus- s amarandszigetek / Felett arany aether mosolyog, / S illatozó balsamos ligetek / Közt az élet forrása ragyog, / Ott békesség s isteni nyugalom / Harmatozva száll mindenkire...”

De hát miért is ne hagyjuk, hogy egymást üzzék a képek ebben a térben, Európa köldöke alatt, az óceántól Ázsiáig, Gibraltártól Beirutig, világunk nyugati és keleti kapuja között? Szigetek és partok és szétfoszló nyomvonalak a vízen. Ó, csak felsorolást ne! Beszámolót, leltárt, főkönyvi összesítést... Pedig ki nem hiszi balgán, hogy ha emlékezik, a jövőjét is hosszabbítja, pedig a visszalopott idő hogyan is teremthetne akár egy

pillanatnyi túlélést... Csak hát az emlékek éppen akkor válnak követelőzővé, amikor te-rünk-helyünk ponttá szűkül és nemesedik. Hárítsuk, ha nehéz is most, ami ebben a gi-gantikusan tagolt tengeri medencében kirándulói emlék, műemlék, gasztronómia, „nép-isme”, kötelező tájleírás, húzódjunk északról és keletről délre a dalmát-görög mítikus biztonságba, hagyjuk a nyugati fertályt, pedig egy spanyol paella mögötti térképzetek..., Dzszerba szigetén kétezer éve szórja a sivatagi port a maradék zsidók szemébe a végzet... , Sperlonga – egyetlen ház mint háromezer fős falu..., a halpiacok alvilági állatainak és a zöldséges pultok terményeinek dialógusa, a misztrál Korzikán..., a fekete homok egyik-másik parton a vulkán alatt..., egy üveg magad elé állított „natúr” grappa, ahogy sóvárog a gin, az olajbogyó, a pepperoncini, a mazsola, az eperszirup, a vanília, a dió, a menta után..., a könnyebbség, az emelkedés felé, a magány fokozhatatlansága egy nyári délután a Via Appián..., Csontváry Taorminája..., a levendula illatába és lilasá-gába fülő Provence..., a San Michéle, Velence halottainak szigete, bár „nyugat”, de Dante és Vergilius vízi szobra itt egy olyan nekropoliszba vezet, ami végtelenül idegen a halottakat füstként az égbe küldő görögöktől... Elégedjünk meg a képpel itt az asztalon, miközben hagyjuk, hogy legyen a hely, ha már leírtuk, legyen Melosz vagy Aigina: öreg ember ül egy kikötői vasbakon, mezítlábas, de nem koldus, nem beszél, szemé sar-kában a ráncok a táj minden mocnásáról és a lélek minden rezzenéséről képesek be-számolni, kizárja a világot, azt a zajgást, amit hajlamosak vagyunk manapság a „világ” szón érteni, mert benne van a világban, bal kezében darab kenyér, ölében barna papír-zacsó, egy töret kenyér, egy szem olajbogyó, a borosüveget meg hadd képzeljük mi a lá-bához. A szigetekre persze el is kell jutni, a görög tájak eszelős kopársága, amit nem old se az olajfaligetek mesterkelt kuszasága, se a cserjék, se a fenyők és platánok hisztérikusan haldokló foltjai, a hajdankor tölgyeseiről regél, amik hajókként keltek a vízre avagy gyúanyaggal szolgáltak a „hősek családjának”, midőn az ünnepre híva „áldoz, toroz máglyák körül”, de ezt már Arany János látja így, aki soha erre nem járt, és aki ma is kalauza annak, aki hajóra száll, hogy az estébe hajló alkonyatban eljusson valamelyik szigetre, maga se tudva, hogy melyik isten, félisten vagy mondai szörny nyomát követi. Mert ha a tengeri út délre fordul, jobboldon a hanyatló nappal, bizony a hajó „futva szegdel bíbor habot”. Arany ezt soha nem láthatta, mi mégis az ő versét mormolva egyesülünk a látvánnyal, az övével, aki tudta, hogy Homérosz, a vak, mindenről mindent pontosan megírt. S megnyugszunk, hogy a hajónak valóban „bíbor hullám mossa gerincét”, hogy hömpölyödik „bíbor hulláma a sokzajú” árnak, hogy... Hamvas Béla sem hajózott Pireuszról Eraklion felé, de a görög táj négy meghatározója közé, az ég, a szikla és a növény mellé odaveszi a „bíborszínben lángoló tengert”, sőt úgy „látja”, hogy még „az égen is tündöklök a távoli bíbor”... És van bíborszínű vér is és van borszínű tenger... Porfüreosz, legyen elég ennyi, és megint abban a térben érzed magad, amit helyek sokasága rajzol meg a valóságban és a szívedben.

Ennek az íróasztalodra száműzött-menekült-tévedt képnek az ábrázoltja, aki lesütött szemmel figyelte és figyel a századokat, hol síri emlékként, hol múzeumi tárgyként, s végre, most (mikor?) mint egy fénykép egyetlen szereplője – itt a számítógép sarkán, s ha nem is látja a betűket, alighanem nyomon követ minden szót, ami most róla íródik.

Ő egy szent helyről való, Méloszból. Ahonnan a „sejtház”, ami aprósága ellenére éppen oly gigantikus, mint az Aphaia templom Aiginában. El kell fogadnunk, hogy nem a templom szenteli meg a helyet, ahova alapjait lerakják, nem is az agyagból készült arasznyi házikó emlékeztet arra, hogy köze van „a” valamiféle helyi géniuszhoz, maga a hely szent, ahol a templom felépül, de az is, ahol gondolkodni tudunk a szentségről. És ehhez most válasszuk alvilági és égi kísérőnknek ezt a meztelen ifjút egy meloszi sírboltból: ő egy, segít a képeslap hátoldalán a hivatalos magyarázat, „sepulchral Kouros” avagy „Kouros-Statue von einem Grab”. Emberi voltunknak az az állapota, amikor még az istenek is elfogadták, hogy a körükben legyünk. Arcán, arcunkon az az „archaikus mosoly”, amittől a szobor élővé válik. Még nem mozdul meg, de tudatja, hogy eljött a pillanat, amikor kilép a kőből, ki a világba. Arcáról a mosoly ebben a pillanatban indul, széles válla alatti karcsú törzse, ernyedt és mégis magabiztos heréi, ökölbesorított kézfeje irányába, a balláb már kilép. Fiu és istenfiak távoli unokatestvére kísérel meg az emberi létet, de úgy, mint minden emberi csecsemő: égi üzenetek hordozójaként. Amit már senki nem fog megérteni – és ezt ő is tudja. Esendő, mint minden szépség, magabiztosan erős, mint akinek nincs még köze a földi lét gyarlóságaihoz. És vajon, a tengerpart magányos kóborlója mit tenne, ha az istenek eléje léptetnék – legalább egy pillanatra vagy egy álom ajándékeként – ezt az ifjút? Fehéren, mindentudó mosolyával, idegenként, mindenhol otthonosan. A beszédes némaság. Azt hiszed, a pont terének a megfelelője az időben a pillanat? Tévedsz. A pont létformája az örökkévalóság. De csak akkor, ha nem tud magáról. És te nem súghatsz neki...

„Az utolsó maszk, amit lehántanék a tekintetről,
az istengyermeké lenne.

Azé a kamaszé, ki oly sugárzó
meztelenséggel lépett ki a habokból.

És soha, de soha nem hagyta el
a vékonyka határvonalat víz és szárazföld között.
Énekelt, ahogy megvirradt, ahogy delelőre ért, hogy
aláhanyatlott a nap.

Am az is könnyen meglehet, akadnak dolgok,
melyeknek se nem szükséges,
sem lehet búcsút inteni.

Arc, épp születő s tovaillanó érzések
végtelenül finom, kimeríthetetlen mintázatával.

Egy folyton változó határvonal
lényegét ragadó kimondhatatlansága.

Maszk, ami mögött már
voltaképpen nincs semmi.

Maszk, amely maga a felfénylő arc.”

(Hegyi Botos Attila: A hieratikus maszk)

